

УДК 376-056.264:159.922.76-053.313
DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.3.11>

Людмила ЛУКАНЬОВА

старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0009-0002-7392-2850

Бібліографічний опис статті: Луканьова, Л. (2024). Єдність клініко-психолого-педагогічної складової у корекції розладів праксису у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального та мовленнєвого розвитку. *Acta Paedagogica Volynienses*, 3, 76–80, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.3.11>

ЄДНІСТЬ КЛІНІКО-ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ У КОРЕКЦІЇ РОЗЛАДІВ ПРАКСИСУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ТА МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ

Мета статті – обґрунтування науково-практичних аспектів проблеми порушення праксису у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з інтелектуальними та мовленнєвими порушеннями.

Автором проведено теоретичний аналіз сучасних наукових досліджень, щодо проблеми вивчення; визначено сутність понять «диспраксія», «апраксія», «атаксія»; окреслено основні причини виникнення порушень праксису у дітей; проаналізовано поняття первинного та вторинного порушення праксису. Встановлено, що порушення праксису – це фактор, який ускладнює будь-які порушення у розвитку і може бути одним із елементів складного комбінованого порушення, або самостійним коморбідним розладом. Автором охарактеризовано основні види диспраксії, які зустрічаються у дітей з порушеннями мовлення та інтелекту: «порушення загального праксису», «порушення кистьового (пальцевого) праксису», «порушення орального праксису», «порушення артикуляційного праксису».

У статті проаналізовано теоретичний аспект проблеми пропедевтики та подолання наслідків порушення праксису у дітей; розглянуто практичні традиційні та інноваційні підходи у корекційно-розвитковій роботі.

Наукова новизна дослідження полягає у констатації необхідності застосування у корекційно-відновлювальному процесі єдиного клініко-психолого-педагогічного підходу на принципах міждисциплінарної взаємодії та максимальної індивідуалізації освітньо-корекційного процесу.

Висновки. Науково доведено важливість ранньої діагностики порушення праксису, раннього втручання (ранньої корекції), виправлення наявних та попередження можливих наслідків порушення праксису у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Ключові слова: праксис, диспраксія, порушення інтелекту, порушення мовлення, розлад розвитку координації.

Ljudmila LUKANOVA

Senior Lecturer at the Department of Special and Inclusive Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Volya Ave, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0009-0002-7392-2850

To cite this article: Lukanova, L. (2024). Yednist kliniko-psykholoho-pedahohichnoi skladovoi u korektsii rozladiv praksysu u ditei doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku z porushenniamy intelektualnoho ta movlennievoho rozvytku [The unity of the clinical-psychological-pedagogical component in the correction of praxis disorders in children of preschool and junior school age with intellectual and speech development disorders]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 3, 76–80, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.3.11>

THE UNITY OF THE CLINICAL-PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL COMPONENT IN THE CORRECTION OF PRAXIS DISORDERS IN CHILDREN OF PRESCHOOL AND JUNIOR SCHOOL AGE WITH INTELLECTUAL AND SPEECH DEVELOPMENT DISORDERS

The purpose of the article is to substantiate the scientific and practical aspects of the problem of violation of praxis in children of preschool and primary school age with intellectual and speech disorders.

The author conducted a theoretical analysis of modern scientific research on the problem of study; the essence of the concepts «dyspraxia», «apraxia», «ataxia» is defined; the main causes of praxis violations in children are outlined; the concept of primary and secondary violation of praxis is analyzed. It has been established that a violation of praxis is a factor that complicates any developmental disorders and can be one of the elements of a complex combined disorder or an independent comorbid disorder. The author characterized the main types of dyspraxias that occur in children with speech and intellectual disabilities: «disorders of general praxis», «disorders of hand (finger) praxis», «disorders of oral praxis», «disorders of articulatory praxis».

The article analyzes the theoretical aspect of the problem of propaedeutics and overcoming the consequences of violation of praxis in children; practical traditional and innovative approaches in corrective and developmental work are considered.

The scientific novelty of the research consists in ascertaining the need to use a single clinical-psychological-pedagogical approach in the correctional-restorative process based on the principles of interdisciplinary interaction and maximum individualization of the educational-correctional process.

Conclusions. The importance of early diagnosis of praxis disorders, early intervention (early correction), correction of existing and prevention of possible consequences of praxis disorders in children of preschool and primary school age has been scientifically proven.

Key words: praxis, dyspraxia, intellectual disability, speech disorder, developmental coordination disorder.

Актуальність проблеми. Впродовж останніх років спостерігається тривожна тенденція до збільшення кількості дітей із порушеннями інтелектуального та мовленнєвого розвитку різного генезу. Акцентуючи увагу на механізмах виникнення означених порушень, серед яких є органічні ураження структур мозку, які за місцем локалізації відповідають за розвиток моторної функції, найбільш часто зустрічаються порушення розвитку праксису (здатності мимовільно виконувати послідовні комплекси рухів і здійснювати цілеспрямовані дії за заданим планом).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушення праксису у дітей, як теоретична проблема, є предметом наукового інтересу корекційних педагогів та нейропсихологів. Означена проблема широко представлена в науково-теоретичних дослідженнях українських вчених: М.К. Шеремет (1, 4), І.В. Мартиненко (2, 3), В.В. Апухтіна (1), Ю.В. Коломієць (1), В.В. Тищенко (5). Зростання кількості дітей із порушеннями розвитку в Україні вимагає перегляду методів і форм виховання та освіти зазначеної категорії дітей (Шеремет, Апухтіна, 2014). В.В. Тищенко звертає увагу на два основні варіанти кваліфікації порушень праксису – як самостійного порушення та як симптому при складніших порушеннях і звертає увагу на значну діагностичну варіативність таких пору-

шень (Тищенко, 2023, с. 168). У своїх наукових дослідженнях М.К. Шеремет та Ю.В. Коломієць зазначають, що «матеріальним підґрунтям будь-якої психічної функції є нейрофізіологічні функціональні системи, утворені ієрархічно організованими констеляціями ряду мозкових ділянок», також вчені наголошують, що «порушення лобних відділів кори призводить до розладів як мовленнєвих функцій (саморегуляція, планування, внутрішній план дії), так і до переключення моторних програм (артикулем), у тяжких випадках – втрати експресивного мовлення взагалі» (Шеремет, Коломієць, 2014). У своїх наукових дослідженнях І.В. Мартиненко зазначає, що в останні роки проблема вивчення диспраксії набула міждисциплінарного характеру в контексті теорії сенсорної інтеграції та виділення нових класифікацій цього розладу: соматодиспраксію (зумовлену недорозвитком соматогнозису в цілому) та порушення двосторонньої інтеграції та розгорнутості рухів (при недостатності обробки вестибулярних та пропріоцептивних сигналів) (Мартиненко, 2019, с. 67).

Особливий науково-практичний інтерес викликає проблема виявлення та впливу порушень праксису у структурі порушень мовленнєвого та інтелектуального дизонтогенезу.

Мета дослідження полягає в науковому аналізі теоретичного та практичного матері-

алу з проблеми формування навичок праксису у дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток спеціальної освіти в Україні на сучасному етапі характеризується посиленою увагою науковців до більш глибокого вивчення особливостей загального, психічного і мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями розвитку з метою забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини на засадах дитиноцентризму, з урахуванням її психофізичних особливостей.

Результати актуальних досліджень особливих рис та структури порушень у дітей в умовах дизонтогенезу розвитку, починаючи з раннього дитячого віку, дають підстави констатувати наявність мультисиндромних станів та широкої симптоматики у мовленнєвій, психічній і моторній сферах функціонування таких дітей. Акцентуючи увагу на механізмах виникнення порушень інтелекту та мовлення, серед яких є органічні ураження мозкових структур, які локально відповідають за рівень розвитку моторної організації, окремою категорією порушень є порушення розвитку праксису.

Пракис (від грец. «дія») – здатність виконувати послідовні комплекси рухів і здійснювати цілеспрямовані дії за опрацьованим планом. Для здійснення складних рухових актів робота задіяних м'язів має виконуватись у певній послідовності в одночасному погодженні їх скорочень. Навички виконання мимовільних рухових комплексів набуваються дитиною в процесі досвіду під час її зростання (Пиляєва, 2021, с. 38). Наприкінці 80-х років двадцятого сторіччя науковцями введено поняття про пракис як систему мимовільних рухів. Пракис – це здатність мимовільно виконувати послідовні комплекси рухів і здійснювати цілеспрямовані дії за заданим планом.

Апраксією в корекційній психопедагогіці та нейропсихології називають дефект, що виявляється у відсутності або тяжкому порушенні (втрати здатності здійснювати цілеспрямовані рухи, незважаючи на збереження м'язової сили, відсутність паралічів і наявність координації) праксису, *диспраксією* – лише його часткове порушення, розлад цілеспрямованості рухів, їхнього планування, *диспраксією розвитку* – якщо виникло в дитячому віці. Необхідно вказати, що поняття «апраксія» частіше використовується в контексті втрати раніше сформованої функції, а «диспраксія» – у випадках виник-

нення симптомів у процесі розвитку індивіда, в дитячому віці.

Сучасні медичні класифікатори містять назву «розлади розвитку координації» – developmental coordination disorder (DCD) і відмічають поширеність цього розладу у 5–6% дітей. Важливо, що для 70% дітей із мовленнєвими та інтелектуальними порушеннями характерні прояви РКР/диспраксії. Однак симптоматика і види диспраксії різняться.

Питання психомоторного розвитку дитини належить до числа найбільш значущих у сучасній загальній та спеціальній педагогіці, загальній та спеціальній дитячій психології, педіатрії. Це виправдано, оскільки на першій стадії онтогенезу характерною особливістю розвитку дитини є її синкретичність, коли психіка та моторика знаходяться у нерозривній єдності.

Впродовж останнього часу проблема вивчення диспраксії (апраксії) набула міждисциплінарного характеру, що привернуло до неї увагу лікарів, корекційних педагогів, психологів, ерготерапевтів тощо.

Диспраксія за визначенням ВООЗ – це сукупність специфічних порушень розвитку моторної функції, синонім – «синдром незграбності» (МКХ-10, F82), що виникають внаслідок затримки дозрівання мозкових структур, що регулюють координацію та плавність рухів. Відповідно до рекомендацій МКХ-10, визначені діагностичні критерії наявності у осіб диспраксії:

- а) показник за стандартизованим тестом на моторну координацію мінімум на два стандартних відхилення нижче рівня, для віку дитини;
- б) рухове порушення суттєво перешкоджає навчанню або діяльності у повсякденному житті;
- в) немає чіткого діагнозу щодо неврологічного розладу.

Варто наголосити, що діагностичні критерії носять загальний характер і дозволяють об'єднувати в цю групу широкий спектр порушень рухів.

Диспраксія це хронічний стан і найчастіше проявляється в дитячому віці. Вона може значно впливати на якість життя дитини, ускладнюючи виконання повсякденних завдань, академічних вимог, загалом, участь у соціальних активностях. При відсутності лікування та психолого-педагогічної корекції диспраксії у ранньому та дитячому віці, симптомокомплекс цього розладу може проявлятися і у дорослих.

Причини диспраксії вивчені недостатньо. Це захворювання може бути: первинним (причини диспраксії не пов'язані з невропатологічними порушеннями, однак, їх непросто визначити без застосування спеціальних методик); вторинним (диспраксія є наслідком черепно-мозкової травми, ДЦП, інших патологій нервової системи або входить у симптоматику синдрому Дауна, аутизму, синдрому Вільямса). Часто, визначаючи причини диспраксії, вказують на взаємозв'язок генетики та середовища.

Основна класифікація, яку використовують спеціалісти для позначення розладів цілеспрямованої діяльності та рухів у дітей, із мовленнєвими та інтелектуальними порушеннями була запропонована О.Р. Лурія. Основним критерієм класифікації є аналіз довільності рухових актів.

Вчений виділив розлади пов'язані з порушенням:

- ланки сприйняття руху – *кінестетичну* апраксію;
- просторово-предметної організації руху – *конструктивну* апраксію;
- програмування та регуляції дій – *регуляторну* апраксію;
- послідовного розгортання рухового акту – *кінетичну* апраксію.

Запідозрити диспраксію можна при наявності таких симптомів у дитини:

- незграбна й невпевнена моторика, що проявляється в незвичайній ході, нестійкості під час руху, специфічних жестах і труднощах з виконанням простих завдань, таких як зав'язування шнурків або користування приладами;
- труднощі з дрібною моторикою, включаючи проблеми з письмом, малюванням, використанням ножиць і виконанням інших завдань, які потребують точності та спритності рук;
- проблеми з координацією очей і рук, що може ускладнювати читання, письмо та виконання інших завдань;

- труднощі з рівновагою та просторовою орієнтацією, часті падіння, спотикання;
- неакуратність під час їжі;
- труднощі з плануванням і організацією рухів, включаючи проблеми з послідовністю дій при виконанні різних завдань.

Таким чином, корекція диспраксії – тривалий процес, що вимагає від корекційного педагога системного підходу, який базується на принципі «від простого до складного» з урахуванням провідного виду діяльності дітей дошкільного віку (ігри із застосуванням наочності) й формуванням активної позиції як педагогів, так і батьків, від цього залежить успішність закріплення отриманих умінь і навичок у повсякденному житті дитини, а також стійкість ефекту корекції та подальша динаміка розвитку дитини.

Висновки. Аналіз проведеного науково-теоретичного дослідження проблеми проявів диспраксії у дітей із порушеннями інтелектуального та мовленнєвого розвитку дозволяє стверджувати, що порушення праксису часто поєднуються як в мануальній, так і артикуляційно-вербальній сферах; дітям із порушенням праксису властиве відставання в розвитку рухової сфери різного ступеня прояву (основні рухові вміння і навички сформовані недостатньо, рухи ритмічно не організовані, спостерігається підвищена рухова виснаженість).

Констатовано необхідність застосування у корекційно-відновлювальному процесі єдиного клініко-психолого-педагогічного підходу на принципах міждисциплінарної взаємодії та максимальної індивідуалізації освітньо-корекційного процесу та науково доведено важливість ранньої діагностики порушення праксису, раннього втручання (ранньої корекції), виправлення наявних та попередження можливих наслідків порушення праксису у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шеремет М.К., Коломієць Ю.В., Апугтіна В.В. Психомовленнєвий розвиток дітей із мовленнєвими порушеннями. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 26. С. 270–274.
2. Мартиненко І.В. Диспраксія в структурі мовленнєвого дизонтогенезу дітей. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2021. Вип. 40. С. 65–70.
3. Мартиненко І.В. Логопсихологія : курс лекцій. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : ДІА. 2016. 115 с.

4. Логопедія : підручник / [за ред. М. К. Шеремет]. – К. : Видавничий Дім «Слово». 2010. 672 с.
5. Тищенко В. В. Розлади праксису мовлення: кваліфікація порушень в умовах ревізії логопедичних класифікацій. Науковий журнал Хортицької національної академії. 2023. 2(9). С. 168–178.
6. Вступ до психіатрії: 7-е видання / Дональд В. Блек, Ненсі К. Андреасен. Київ, 2024. С. 105. <https://www.google.com/search?q=ISBN+978-617-505-949-4&>, (дата звернення: 17.07.2024 р.).
7. Пиляєва Н.С. Проблема вивчення праксису та його відхилень у спеціальній літературі. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, 2021. № 77, Т. 2, С. 38–43. <https://portal.issn.org/resource/ISSN/1992-5786>, (дата звернення: 17.07.2024 р.).
8. Гаврилова Н. С. Класифікація порушень артикуляційної моторики. Актуальні питання корекційної освіти, 2016. 7(1). С. 49–61.
9. Тищенко В. В. Алалія. Логопедія / За ред. Шеремет М. К. Київ : Видавничий дім «Слово», 2018. С. 301–347.
10. Тищенко В. В. Обґрунтування типології первинного системного недорозвитку мовлення. Науковий журнал Хортицької національної академії, 2021. 1(4). С. 156–165.
11. Тищенко В. В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна. 2013. Вип. 23. Т. 2. С. 396–405

REFERENCES:

1. Sheremet M.K., Kolomiets Yu.V., Aрукhtina V.V. (2014). Psykhomovlennivyi rozvytok ditei iz movlennivymy porushenniamy [Psycho-speech development of children with speech disorders]. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykhohohiia. Vyp. 26. S. 270–274. (in Ukrainian).
2. Martynenko I.V. (2021). Dyspraksiia v strukturі movlennivoho dyzontohenezu ditei. [Dyspraxie ve strukture dysontogeneze dětské řeči] Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykhohohiia. Vyp. 40. S. 65–70. (in Ukrainian).
3. Martynenko I.V. (2016). Lohopsykhohohiia : kurs lektsii. [Logopsychology: a course of lectures] 2-he vyd., vypr. i dopov. Kyiv : DIA. 115 s. (in Ukrainian).
4. Lohopediia: pidruchnyk. [Speech therapy: textbook] za red. M. K. Sheremet. (2010). Vydavnychiy Dim «Slovo». 672 s. (in Ukrainian).
5. Tyshchenko V. V. (2023) Rozlady praksysu movlennia: kvalifikatsiia porushen v umovakh revizii lohopedychnykh klasyfikatsii. [Disorders of speech praxis: qualification of violations in the conditions of revision of logopedic classifications] Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii. 2(9). S. 168–178. (in Ukrainian).
6. Donald V. Blek, Nensi K. Andreasen. (2024). Vstup do psykhiiatrii [Introduction to psychiatry]: 7-e vydannia S. 105. <https://www.google.com/search?q=ISBN+978-617-505-949-4&>, (data zvernennia: 17.07.2024 r.). (in Ukrainian).
7. Pyliaieva N.S. (2021). Problema vyvchennia praksysu ta yoho vidkhylen u spetsialnii literaturi. [The problem of studying praxis and its deviations in special literature]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh, № 77, Т. 2, S. 38–43. (in Ukrainian). <https://portal.issn.org/resource/ISSN/1992-5786>, (data zvernennia: 17.07.2024 r.)
8. Havrylova N. S. (2016). Klasyfikatsiia porushen artykuliatsiinoi motoryky. [Класифікація порушень артикуляційної моторики]/ Aktualni pytannia korektsiinoi osvity, 7(1). S.49-61. (in Ukrainian).
9. Tyshchenko V. V. (2018). Alaliia. Lohopediia. [Alalia. Speech therapy] Za red. Sheremet M. K. Kyiv : Vydavnychiy dim «Slovo». S. 301– 347. (in Ukrainian).
10. Tyshchenko V. V (2021). Obgruntuvannia typolohii pervynnoho systemnoho nedorozvytku movlennia. [Justification of the typology of primary systemic underdevelopment of speech.]. Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii, 1(4). S. 156–165. (in Ukrainian).
11. Tyshchenko V. V. (2013). Zahalnyi nedorozvytok movlennia: perspektyvy podalshykh doslidzhen. [General underdevelopment of speech: prospects for further research.] Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohienka. Seriiia sotsialno-pedahohichna. Vyp. 23. Т. 2. S. 396–405. (in Ukrainian).